

Jak się tego dowiedzieliśmy?

Przykład: neutrino

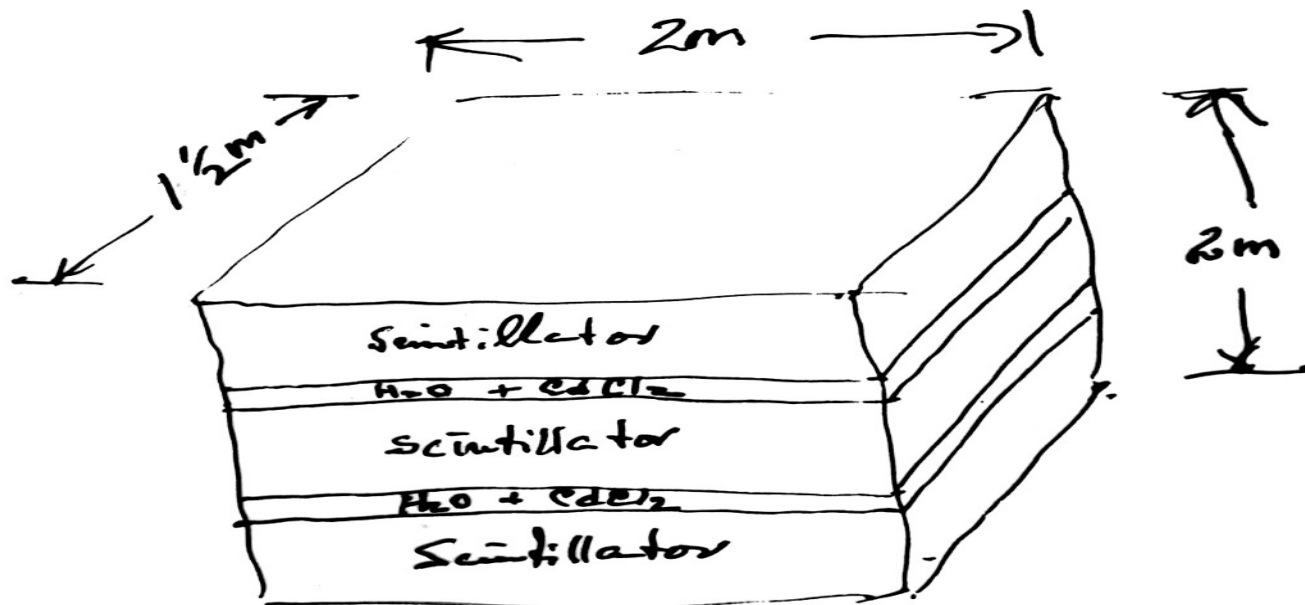
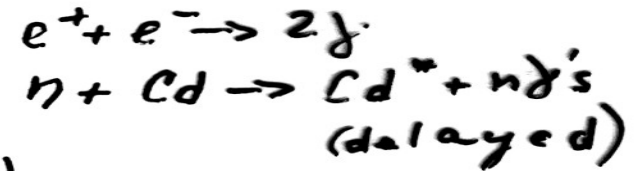
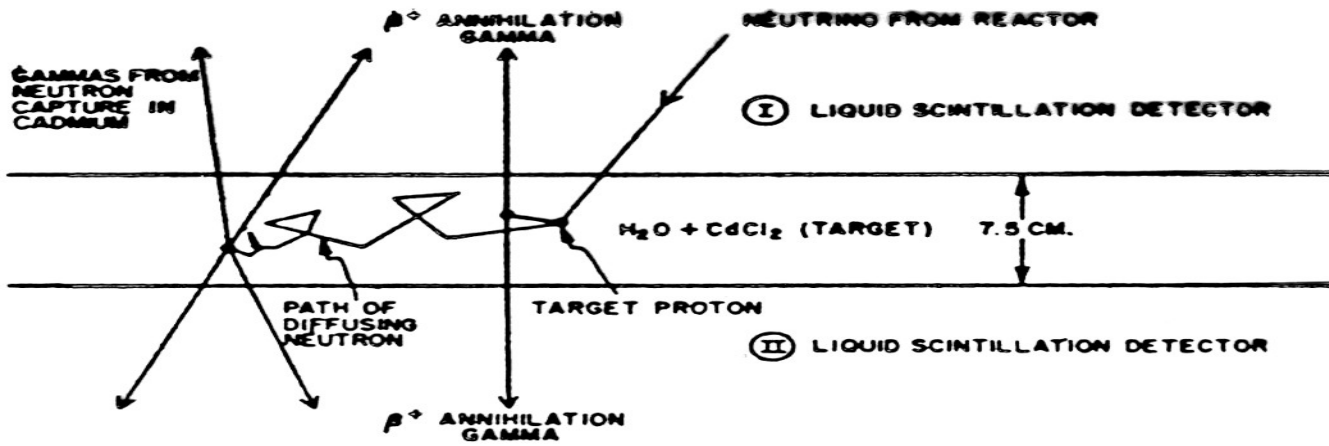
- Przypomnienie: hipoteza neutrina Pauli '30
- Przesłanki:
  - a) w rozpadzie β widmo energii elektronu ciągłe od 0 do $E_{\max}$ (dla α , γ dyskretne)
  - b) jądra przed- i po rozpadzie oba spin całkowity (w $\hbar$), albo oba połówkowy
- Niezachowanie energii i momentu pędu?
- List Pauli'ego

Dalsza historia neutrin

- Przypomnienie: Reines (Nobel '95) i Cowan rejestrowali produkty reakcji $\nu p \rightarrow e^+ n$ (pozyton przez anihilację na 2 γ , neutron przez wychwyt w kadmie i emisję kilku γ z wzbudzonego jądra)
- Rejestracja neutrin to zawsze rejestracja produktów oddziaływania ν z materią!
- Skoro tylko znikomy ułamek (rzędu 10^{-12}) oddziałuje, potrzebne potężne strumienie! Reines-Cowan z reaktora. Skąd jeszcze?

(At Savannah River Tritium production Reactor)

NATURE September 1, 1956 VOL. 176

Neutrino słoneczne

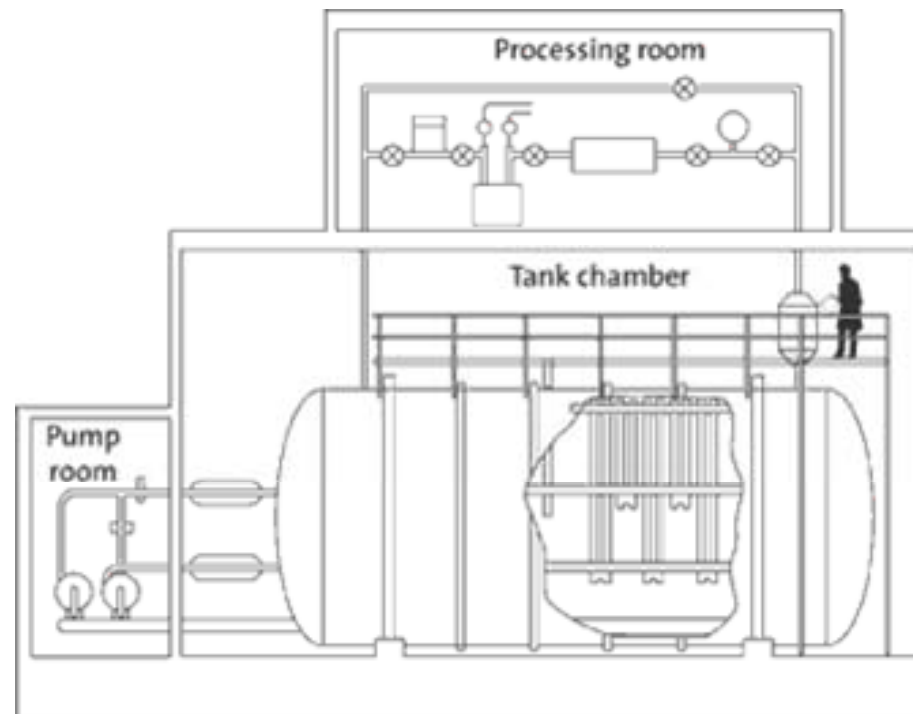
- W latach '30 XX wieku fizycy (Hans Bethe i inni) ustalili źródła energii słońca:
- reakcje fuzji jąder wodoru w jądra helu
 $p+p \rightarrow d+e^++\nu$; $p+d \rightarrow {}^3\text{He}+\gamma$; ${}^3\text{He}+{}^3\text{He} \rightarrow {}^4\text{He}+2p+\gamma$, w sumie $6p \rightarrow {}^4\text{He}+2\nu+2p+2e^++3\gamma$.
Pozytony anihilują, kwanty γ , protony i jądra helu oddają swoją energię kinetyczną otoczeniu zwiększając jego temperaturę, neutrino uciekają.
- Te neutrino mają energię poniżej energii spoczynkowej e , trudno je rejestrować, ale są i neutrino z innych reakcji, o wyższej energii.
- Ile neutrino dolatuje do nas ze Słońca?

Strumień neutrin słonecznych

- Ze strumienia energii elektromagnetycznej ze Słońca na Ziemi i odległości Ziemia-Słońce obliczono „moc Słońca”: $4 \cdot 10^{26}$ W, a stąd liczbę neutrin emitowanych przez Słońce: $5 \cdot 10^{38}$ /s i strumień neutrin na Ziemi: $6 \cdot 10^{10}$ /s/cm². To jest porównywalne ze strumieniem w pobliżu reaktorów!
- Davis: eksperyment detekcji tych neutrin z reakcji $\nu + {}^{37}\text{Cl} \rightarrow {}^{37}\text{Ar} + e^-$ (tylko dla $E > 0.8 \text{ MeV}$, więc mały ułamek neutrin, ale i tak mnóstwo)

Eksperyment Davisa (Nobel '02)

- Aparatura: zbiornik 615 t C_2Cl_4 (środek czyszczący) w starej kopalni złota Homestake (Dakota S) 1500m pod ziemią
- Co 2 miesiące argon wyplukiwany helem ze zbiornika, mierzona liczba jego atomów przez rozpady β
- W latach 1970-94 zarejestrowano 875 rozpadów, stąd oszacowano 2200 reakcji: 3 razy mniej, niż przewidywała teoria!!!

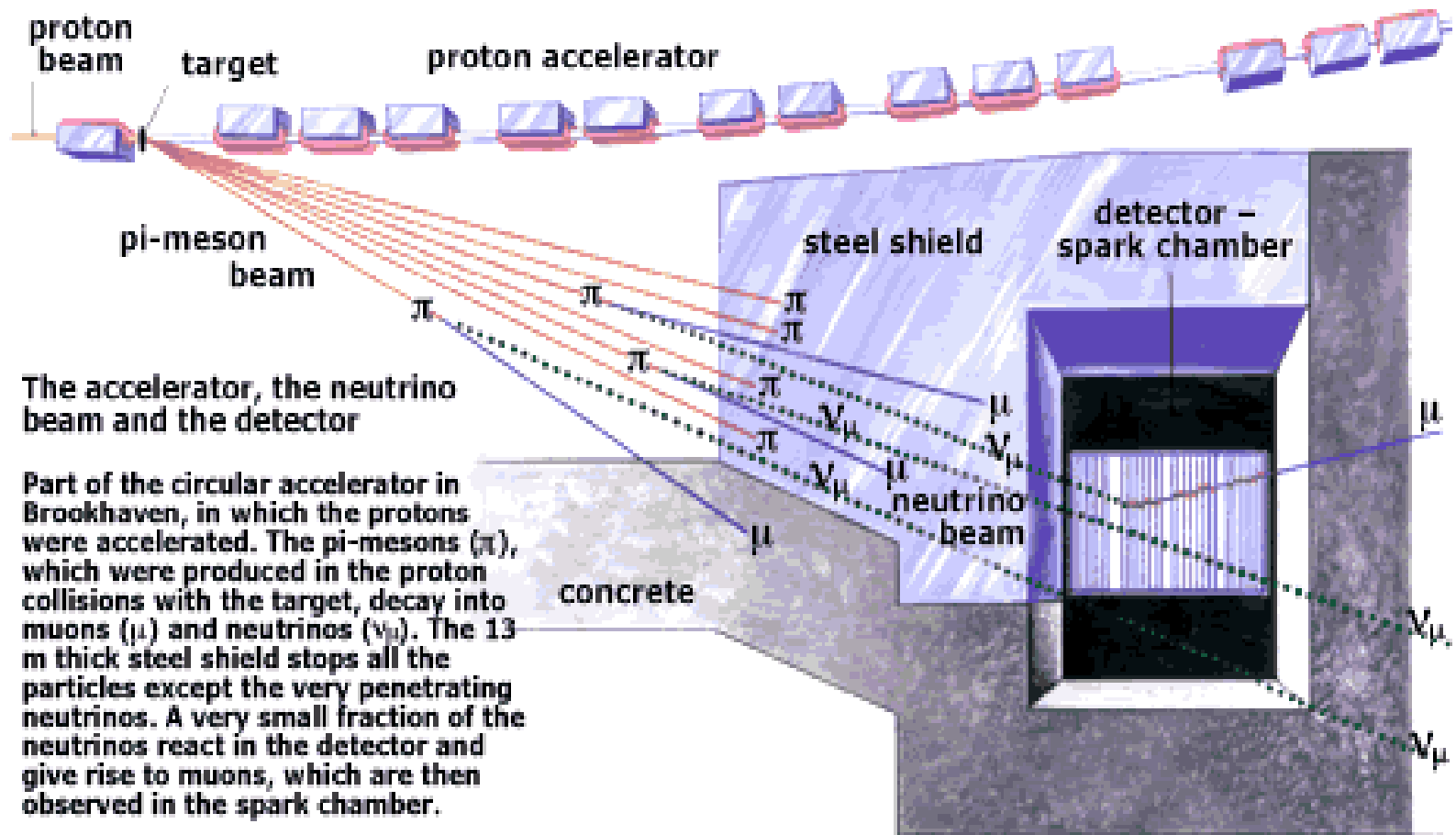

Schemat eksperymentu Davisa

Antrakt: różne neutrino

- W rozpadzie $\pi \rightarrow \mu \nu$ „ginie” połowa energii unoszona najwyraźniej przez neutrino, ale czy to neutrino „mionowe” tożsame z ν z rozpadu β ?
- Lederman, Schwartz, Steinberger (Nobel’88): wiązka pionów ze zderzeń protonów z tarczą formowana, po czasie $>$ czasu rozpadu kierowana przez osłonę (wiele metrów stali z rozbieranego pancernika) do detektorów „kanapek”: warstwy materii i scyntylatora.
- Wynik: produkowane są miony, a nie elektrony!
- Dziś wiemy, że jest i trzecie neutrino „taonowe”.

The accelerator, the neutrino beam and the detector

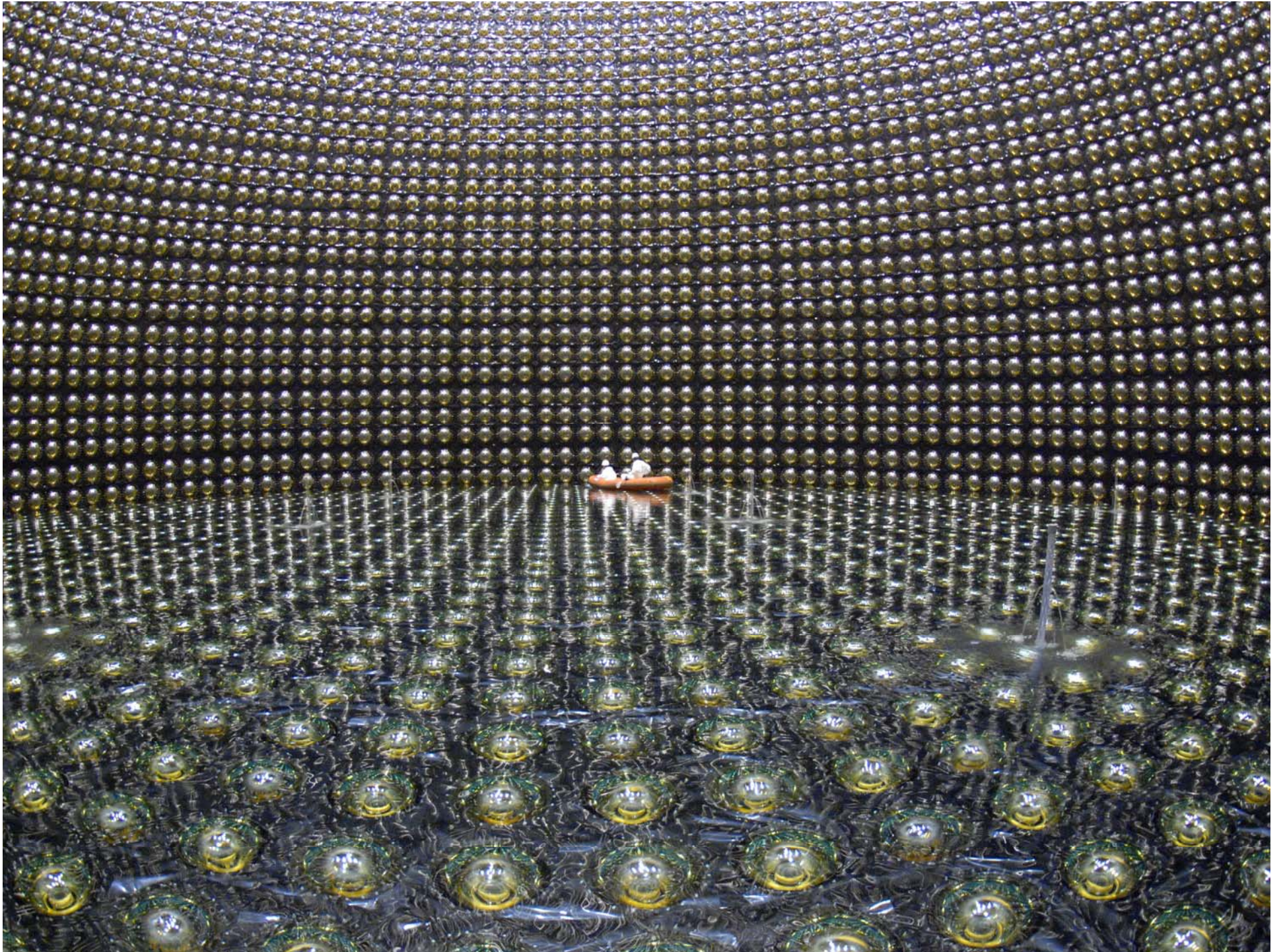
Part of the circular accelerator in Brookhaven, in which the protons were accelerated. The pi-mesons (π), which were produced in the proton collisions with the target, decay into muons (μ) and neutrinos (ν_μ). The 13 m thick steel shield stops all the particles except the very penetrating neutrinos. A very small fraction of the neutrinos react in the detector and give rise to muons, which are then observed in the spark chamber.

Based on a drawing in *Scientific American*, March 1963.

Inne eksperymenty

- Dalsze radiochemiczne: GALLEX, SAGE z użyciem $^{71}\text{Ga} \rightarrow ^{71}\text{Ge}$ (już dla $E > 0.2\text{MeV}$) – nadal mniej neutrin, niż z teorii (ok. $\frac{1}{2}$).
- Inna technika: pomiar „na bieżąco” przez rejestrację elektronu/mionu, w który zmienia się neutrino oddziałując z nukleonami materii. Nadal deficyt neutrin słonecznych!
- Najwygodniej gdy tarcza=detektor: zbiorniki wodne, w których wytworzone e/μ wysyłają promieniowanie Czerenkowa (odpowiednik naddźwiękowego grzmotu dla $v > c/n$). Dziś największy: Superkamiokande (50 kt!).

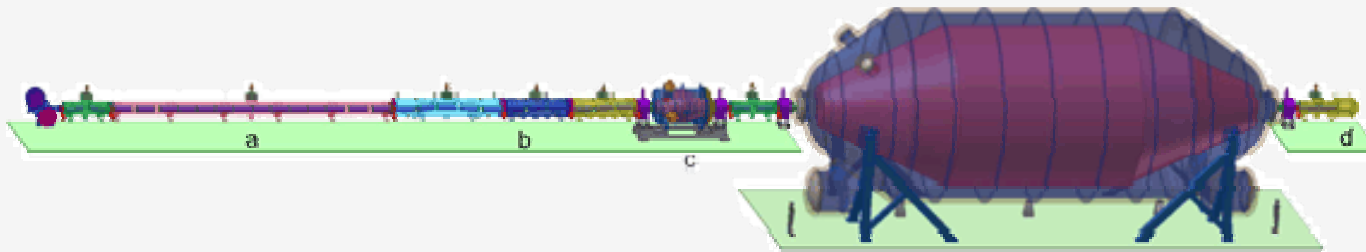
Neutrino z innych źródeł

- „Atmosferyczne” – z rozpadów pionów produkowanych w atmosferze przez promieniowanie kosmiczne i z rozpadów mionów z rozpadów pionów
- Odkrycie Superkamiokande (Koshiba Nobel 2003): neutrin elektronowych tyle samo „z dołu”, co „z góry”, mionowych znacznie mniej „z dołu”. Wyjaśnienie: mionowe zmieniają się po drodze w taonowe, „niewidoczne” dla SK- oscylacje.
- Podobne tłumaczenie dla neutrin słonecznych! Ale to możliwe tylko, gdy masa różna od zera!

Dalsze badania

- Widmo energii elektronów z rozpadu β trytu dowodzi, że $m_\nu < 10^{-5} m_e$.
- Oscylacje (zamiana w locie na inny rodzaj neutrin) możliwe tylko, gdy znane neutrina to kombinacje 3 stanów o różnych masach.
- Jak to dokładniej zbadać?
- Dokładniejszy pomiar rozpadu β trytu (KATRIN).
- Poszukiwania tzw. bezneutrinowego podwójnego rozpadu β (GERDA).
- Badania oscylacji dla znanej dokładnie wiązki z akceleratora (K2K, CNGS).

Schemat eksperymentu KATRIN planującego pomiar masy neutrina elektronowego z dokładnością do $0.2 \text{ eV}/c^2$. Badany jest rozpad beta trytu. Intensywność źródła i dokładność pomiaru są o rząd wielkości lepsze niż w poprzednich eksperymentach.

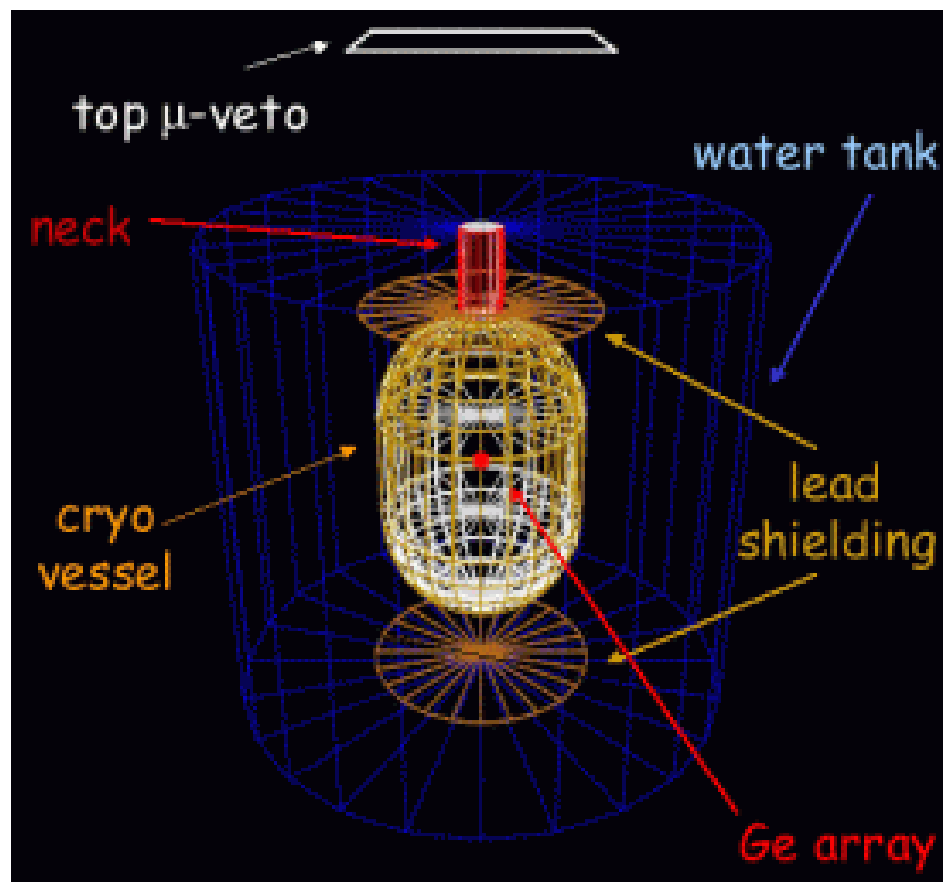

KATRIN od źródła trytu do detektora

Bezneutrinowy podwójny rozpad $\beta\beta$ (lata '30)

- Maria Goeppert-Mayer: są jądra parzysto-parzyste, dla których nie ma rozpadu β (jądro z $Z'=Z+1$ jest cięższe), ale możliwy rozpad $\beta\beta$:
 $(Z) \rightarrow (Z+2) + 2e + 2n$ (jądro z $Z'=Z+2$ jest lżejsze!).
- Ettore Majorana: teoria neutrin tożsamyh z antyneutrinami.
- Racah, Furry: dla takich neutrin możliwe nowe procesy, w tym „bezneutrinowy rozpad $\beta\beta$ ”:
 $(Z) \rightarrow (Z+2) + 2e$
- Jeśli wykryjemy, udowodnimy, że neutrina to „cząstki Majorany” i wyznaczymy ich masę! Ale te rozpady są bardzo rzadkie, a izotopy drogie...

Schemat eksperymentu GERDA w Gran Sasso

CNGS

- Aby wykryć oscylacje dla „wygodnych” energii neutrin, „daleki” detektor musi być setki kilometrów od źródła – akceleratora (podobnego, jak w eksperymencie LSS).
- Na szczęście neutrina mogą lecieć bez „prowadnicy”, prosto przez Ziemię.
- Już działa taki układ w Japonii (K2K). Wkrótce ruszy CNGS (z CERN-u pod Alpami do Gran Sasso we Włoszech).

CERN → Gran Sasso

